

RECITINDU-I PE CLASICI. LECȚIILE INAUGURALE
ALE LUI IOAN BOGDAN (1891) ȘI ILIE BĂRBULESCU (1905)

Radu MÂRZA

Titlul articolului de față face trimitere la prelegerile inaugurale susținute de Ioan Bogdan și Ilie Bărbulescu la deschiderea cursurilor catedrelor de *limbi slavice* de la universitățile din București (1891) și Iași (1905). Cele două prelegeri inaugurale, fiecare publicate mai apoi în broșură¹, sunt practic primele² încercări românești de teoretizare și sistematizare în domeniul slavisticii. În decursul timpului, au mai existat asemenea încercări, dar cu acest prilej mă voi concentra asupra celor două prelegeri de la 1891, respectiv 1905. Ele merită cu atât mai mult atenția cu cât acum, o sută de ani mai târziu, ne punem cu la fel de multă seriozitate și gravitate întrebări cu privire la definițiile, înțelesurile, relevanța și perspectivele domeniului de care ne ocupăm. De aceea în continuare mă voi concentra asupra prelegerilor semnate de Ioan Bogdan și Bărbulescu, după care voi încerca o privire asupra dezvoltărilor și schimbărilor pe care l-a suferit domeniul inaugurat de ei, de la 1900 până în prezent. Trebuie menționat că, dată fiind formația istorică a autorului, analiza subiectului propus în titlul articolului va fi una de factură istoriografică.

Viața, cariera și publicațiile celor doi slaviști deschizători de drum sunt binecunoscute astăzi istoricilor slavisticii și ai istoriografiei românești. O bibliografie impresionantă acoperă acest subiect, așa încât nu voi insista în această direcție³.

¹ Ioan Bogdan, *Însemnătatea studiilor slave pentru Români*, București, Ed. Socec, 1894, 41 p.; Ilie Bărbulescu, *Problemele capitale ale Slavisticii la Români*, Iași, Tip. H. Goldner, 1906, 51 p. O altă contribuție notabilă a lui Ioan Bogdan, cu valoare metodologică, este discursul său de recepție în Academia Română: Ioan Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*. Discurs rostit la 8 (21) aprilie 1905 în ședința solemnă a Academiei Române. București, Instit. de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1905, 28 p. [*Analele Academiei Române. Discursuri de recepțiune*, XXVII].

² O excepție ar putea-o constitui unele pasaje dintr-un studiu mai puțin cunoscut a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Limba slavică la Români pene la annulu 1400. Fragmentu din: Istoria culturii în Dacia, în Traian*, 1869, nr. 42-53, 55-56, 58-59, 61-64, 66, 69-71, 74-75, 77-78, 82, 86, 90; 1870, nr. 2.

³ O bibliografie selectivă privind viața și opera lui Ioan Bogdan și Ilie Bărbulescu: Petre P. Panăitescu, *Ioan Bogdan și studiile de istorie slavă la Români*, în *Buletinul Comisiei Istorice a României*, VII, 1928, p. 21-32 (extras: Vălenii de Munte, Ed. Datina Românească, 1928, 32 p.);

La o privire atentă asupra direcțiilor științifice pe care s-au concentrat cei doi slaviști, mai ales asupra scrierilor lor, devine evident că avem de-a face cu oameni care și-au pus probleme de organizare și metodologie a domeniului. I-a obligat la aceasta chiar faptul că prin ei se întemeiază în România disciplina universitară a *limbilor slavice/ slavisticii/ studiilor slave*, parte a unui proces mai larg de instituționalizare și reorganizare a disciplinelor universitare care se desfășura în acea perioadă în România, dar și la nivel european¹. Dată fiind noutatea catedrelor de *limbi slavice*, titularii lor au trebuit ca pe lângă preocupările lor practice legate de activitatea la catedră, să își prezinte concepțiile și metodologia de lucru.

În privința lui **Ioan Bogdan**, primele informații despre concepția sa asupra domeniului slavisticii datează de la finalul studenției, când se profila primirea bursei guvernamentale cu ajutorul căreia a petrecut aproape patru ani într-un foarte important periplu formativ la Viena, St. Petersburg, Moscova, Kiev și Cracovia (1887-1890). Atunci i s-a născut interesul pentru studii slavice și atunci și-a clarificat tematica domeniului: „nu voi face studii exclusiv slavistice, căci nu voiesc să devin un filolog slavon, ci voi combina slavistica cu istoria universală și în special a Orientului. Interesul

G. Mihăilă, *Ioan Bogdan (1864-1919)*, în Ioan Bogdan, *Scrieri alese*. Cu o prefață de Emil Petrovici. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, Ed. Academiei R.S.R., 1968, p. 7-88; *idem*, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*. București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1973, p. 177-181; Elena Lința, *Ioan Bogdan – profesorul*, în vol. *Din istoricul slavisticii românești*. Coordonator: Elena Lința, Universitatea din București, 1982, p. 42-56; Radu Mârza, *Ioan Bogdan: His Education and Career in the Field of Slavonic Studies*, în *Transylvanian Review*, XV, 1, Spring 2006, p. 3-26. Din perspectiva istoriei istoriografiei, vezi Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1970, p. 327-346; *idem*, *Introducere în istoria istoriografiei din România*. Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002, p. 169-171; Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*. Universitatea din București, 1976, p. 204-213; Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română sub semnul modernității*. București, Ed. Enciclopedică, 2000, passim. Pentru Ilie Bărbulescu, vezi Diomid Strungaru, *Slavistica, disciplină auxiliară a filologiei române. Reactualizarea unei concepții fundamentale a lui Ilie Bărbulescu*, în *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași*. Serie Nouă. Secțiunea IIIe. *Lingvistică*, tom XVII, 1971, p. 7-13; G. Mihăilă, *Studii de lexicologie...* București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1973, p. 188-192; Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, Ed. Albatros, 1978, p. 66-67; I.C. Chițimia, *Profesorul slavist Ilie Bărbulescu în mișcarea științifică românească și internațională*, în „Romanoslavica”, XXIX, 1992, p. 57-61.

¹ Vezi o privire sintetică la Radu Mârza, *Modernizarea universităților românești în preajma anului 1900. Organizarea catedrelor de „filologie slavică”*, în *Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*, vol. III, editori: Ion Bulei, Alin Ciupală. Ed. Universității din București, 2006, p. 96-112.

meu se va concentra asupra chestiunilor noastre”¹. Mai apoi, la universitățile vizitate a luat contact cu mișcarea de idei din slavistica europeană și și-a precizat un cadru general al studiilor slave și, mai ales, aplicarea lor practică în România, pe vechea cultură românească, istoria și lingvistica românească. Din acest punct de vedere, numele care au marcat decisiv formația intelectuală a lui Ioan Bogdan aparțin lui Vatroslav Jagić, Konstantin Jireček, voci autorizate ale slavisticii europene a momentului.

Prima sa contribuție științifică cu privire la cadrul metodologic al domeniului îl reprezintă chiar lecția inaugurală a cursurilor noii catedre, *Însemnătatea studiilor slave pentru Români*, rostită în 1891 și publicată în anul 1894. Lucrarea are formatul unei broșuri (41 pagini) și reprezintă o pledoarie solid și complex argumentată pentru dezvoltarea studiilor slave la români², argumentată de-a lungul câtorva idei principale: locul slavilor în istoria universală și în istoria românească; necesitatea studierii istoriei și limbilor slave de către români; stadiul problemei în istoriografia română; caracterul teoretic al studiilor slave pe care le propune; conținutul studiilor slave.

Un prim aspect atins de Ioan Bogdan în discursul său inaugural este locul slavilor în istoria universală, autorul accentuând asupra intrării lor târzii – abia în epoca modernă – pe scena politică europeană (cehii, polonii, rușii) și evidențiind cazul particular al unor popoare slave – de exemplu rușii – care aveau de câteva secole o dublă importanță, culturală și politic-militară³. Datorită acestei întârzieri, popoarele slave nu au prezentat interes pentru cărturarii europeni, aceasta explicând de ce studiile slave au reprezentat o noutate pentru Europa savantă a ultimelor decenii (scria Ioan Bogdan în ultimii ani ai secolului al XIX-lea), iar filologia slavă a luat naștere paralel cu cea clasică, germanică și romanică⁴.

Pentru istoria românească, studiile slave nu au doar o importanță generală (ca pentru germani, francezi sau englezi), ci una particulară: „o importanță mai mare decât pentru toate celelalte popoare neslave, de oarece noi, abstracțiune făcînd de Litvani, suntem singurul popor neslav în Europa care am suferit o înfrîurire directă și statornică din partea Slavilor”⁵. O observație asemănătoare făcea cu două decenii mai devreme Bogdan Petriceicu Hasdeu în *Limba slavică la români*⁶, dar faptul a fost remarcat ca o “curiozitate” de către știința europeană a vremii.

¹ *Scrisori către Ioan Bianu*, vol. I, editori: Marieta Croicu, Petre Croicu. București, Ed. Minerva, 1974, p. 123. Vezi și *Ibidem*, p. 114-115, 129, 132-134; Andrei Pippidi, *Ioan Bogdan la Viena. Scrisori inedite despre începutul carierei sale*, în *Romanoslavica*, 1994, 32, p. 178.

² Vezi G. Mihăilă, *O sută de ani de studii slavo-române la Universitatea din București*, în „*Romanoslavica*”, XXIX, 1992, p. 19-24.

³ Bogdan, *Însemnătatea*, p. 10-11.

⁴ *Ibidem*, p. 12-13. Lista centrelor universitare europene ale studiilor slave și reprezentanții lor în *Ibidem*, p. 13-14.

⁵ *Ibidem*, p. 14.

⁶ Hasdeu, *Limba slavică*, 1869, p. 179.

În continuare, Ioan Bogdan face o prezentare sintetică a principalelor domenii în care s-au manifestat legăturile româno-slave: legăturile istorice cu slavii (slovenii, bulgarii), influența lor în Biserică, administrație și cultură, influența limbilor slave (limba paleoslavă înainte de toate) asupra limbii române și viceversa, obiceiurile, credințele și instituțiile juridice, administrative și politice slave¹.

Un aspect important din demonstrația lui Ioan Bogdan îl reprezintă stadiul studiilor de slavistică în România. El nu face decât să reia o observație care își făcea tot mai mult loc în conștiința contemporanilor săi preocupați de istorie și limbă: fără cunoașterea limbilor slave, studiile istorice și lingvistice românești ar fi imposibile: „o cercetare serioasă și aprofundată a materialului lexical al limbei române este cu totul imposibilă fără limbile slave. Romanistul, care vrea să se ocupe cu limba română, trebuie să fie până la un oarecare punct și slavist² [...] limbile slave sunt pentru istoricul român tot așa de indispensabile, cum este limba grecească pentru istoricul bizantin sau limba latinească pentru istoricul evului mediu în apusul Europei”³.

Bogdan constata: „Celor mai mulți dintre istoricii noștri le-a lipsit cunoaștința limbilor slave” și că un reviriment se petrecea doar în ultimele decenii, prin cercetările și publicațiile lui B.P. Hasdeu, episcopul Melchisedec, Grigore Tocilescu și Alexandru Odobescu⁴. Este o observație foarte importantă, care atrage atenția asupra unei realități care a marcat mai multe domenii, atât dezvoltarea istoriografiei românești, a publicării de izvoare istorice, a studiilor de medievală, cât și a științelor limbii. Spre jumătatea secolului al XIX-lea, istorici precum Mihail Kogălniceanu sau Nicolae Bălcescu constatau că istoria națională se scrie exclusiv pe baza izvoarelor documentare și narrative externe, lipsind aproape cu desăvârșire cele interne. A fost un foarte important semnal, repetat în diferite texte programatice ale istoriografiei vremii, care a anunțat „campaniile” din deceniile de mai apoi de adunare, editare și analiză istorică a izvoarelor interne, mai precis a celor slavone și slavo-române.

Ioan Bogdan a intenționat să imprime învățământului slavistic de la catedra sa un caracter teoretic: „cunoaștința practică a limbilor slave nu va intra nici odată în domeniul învățământului nostru universitar. Scopul nostru trebuie să fie exclusiv *studiul teoretic* al lor și prin aceasta *studiul întregii finți a popoarelor slave* [subl.a.]”⁵, aspect care a fost puternic contestat la 1905 de către Ilie Bărbulescu, fostul său student.

După cum vom arăta mai jos, Ioan Bogdan nu a respectat în totalitate acest principiu, ci a desfășurat activități cu un evident caracter practic: a predat cursuri de limba polonă modernă și a înființat și dotat în cadrul Universității din București seminarul de filologie slavă – primul înființat la o universitate românească (probabil în

¹ Bogdan, *op.cit.*, p. 14-27.

² *Ibidem*, p. 22-23.

³ *Ibidem*, p. 28.

⁴ *Ibidem*, p. 28-30.

⁵ *Ibidem*, p. 31.

anul universitar 1892-1893) – și a promovat activități didactice de tip seminarial pe lângă catedra al cărei titular era.

Revenind la lecția introductivă a lui Ioan Bogdan, o lectură atentă dovedește că și acesta s-a referit – probabil nu suficient de explicit cum ar fi așteptat Ilie Bărbulescu – la aspectele *practice* ale studiilor slave. „Răspîndirea studiilor teoretice va ușura însă foarte mult învățarea practică a limbilor slave, care nu poate fi nici de cum în dauna noastră”¹, susține Ioan Bogdan, argumentând asemănător cu Ilie Bărbulescu la 1905: popoarele slave – mai ales cele vecine românilor – nu trebuie nesocotite, atât Bulgaria și Serbia, recent ieșite de sub jugul turcesc, cât și Rusia, „care a avut și poate să aibă încă o influență decisivă asupra soartei noastre”².

Cât despre modul concret în care înțelegea Ioan Bogdan să promoveze studiile slave în România, el propune o serie de cursuri: limba paleoslovenică („începutul și temeiul tuturor celorlalte studii slave și fără de el nu putem face nici un pas înainte în filologia slavo-română”³), limba veche bulgară, limba veche rusească, vechea literatură slavă, studii gramaticale și literare, antichități slave, paleografia și diplomatica slavă⁴. Acest „program didactic” a fost urmat îndeaproape de Ioan Bogdan care, de-a lungul carierei, a predat numeroase cursuri relative la studiile slave. Titulatura acestora este: *Limba paleoslovenică, Limba slavă, Istoria veche a slavilor, Cultura română, Paleografia slavo-română, Paleografie și diplomatică slavă, Limba medio-bulgară, Limba veche rusă, Scrierea glagolitică și chirilică până în secolul al XVI-lea și Exerciții de scriere* (texte medievale bulgare și rusești redactate în spațiul românesc)⁵. Inclusiv *cursuri practice*, de limbă polonă modernă, dar în același timp a promovat activitățile practice, de *seminar* (gramatica limbii paleoslave, traduceri din vechi texte slavone)⁶, fapt care reprezenta o inovație la acel moment la nivelul întregului învățământ superior românesc, inovație care introduce munca cu caracter practic, de „laborator” și de care sunt cel mai probabil „răspunzătoare” studiile lui Bogdan la Viena, la școala lui Jagić și Jireček.

La fel cum se întâmplă și în prezent, cursurile sale au depins de statutul pe care îl primeau catedra de filologie slavică și cursul de limbă paleoslavă în raport cu planul de învățământ și cu regulamentele facultății, suferind unele modificări de-a lungul

¹ *Ibidem*, p. 30.

² *Ibidem*, p. 30-31.

³ *Ibidem*, p. 35-36.

⁴ *Ibidem*, p. 31-36.

⁵ Mihail P. Dan, *Despre activitatea didactică a lui Ioan Bogdan*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj”, VIII, 1965, p. 236-241. Vezi și Olimpia Guțu, *Amănunte documentare referitoare la istoricul catedrei de slavistică de la Facultatea de Litere și Filosofie din București*, în „Hrisovul”, serie nouă, I, 1995, 1, p. 64-65; V. Dupoi, *Organizarea predării disciplinelor la Facultatea de Litere și Filosofie din București în perioada 1864-1917*, în „Analele Universității București. Seria Științe Sociale. Istorie”, XII, 1963, 30, p. 53.

⁶ Dan, *op.cit.*, p. 263-266.

timpului¹. Mai mult decât atât, în contextul reformelor curriculare promovate în învățământul superior românesc în acea perioadă (din deceniul 1870 până la primul război mondial), anume introducerea de noi discipline, planuri de învățământ, regulamente de funcționare ale universităților și facultăților, crearea de noi catedre sau divizarea altora, organizarea de seminarii etc.², limba paleoslavă devine materie obligatorie la examenul de licență la Facultatea de Litere și Filosofie de la București și Iași, fapt care îi asigură o poziție solidă în planul de învățământ și nu în ultimul rând “interesul” studenților pentru această materie considerată în epocă drept una nu foarte atractivă. În același timp, nu trebuie să uităm că Ioan Bogdan a fost direct implicat în acest curent reformator, în calitatea sa de decan al Facultății de Litere și Filosofie (între 1898-1919, cu scurte întreruperi), prorector (1912, 1916-1918) și, pentru scurt timp, rector (1912) al Universității din București³.

Nu doar lista cursurilor și seminariilor susținute de Ioan Bogdan de-a lungul timpului, ci și o privire asupra bibliografiei operei sale științifice dovedește că programul propus la 1891 a fost urmat îndeaproape: marea majoritate a cărților, edițiilor, studiilor și articolelor sale au în centrul atenției tocmai probleme legate de limba paleoslavă (slavonă) și limba medio-bulgară sau veche rusă, literatura medievală slavonă, bizantino-slavă sau slavo-română, așa-numitele „antichități slave” sau paleografia și diplomatica slavă și slavo-română. Deci, cred eu, atât pe plan didactic, cât și științific Ioan Bogdan și-a îndeplinit cu succes programul de la 1891.

Ultimele pagini ale lecției introductive *Însemnătatea studiilor slave pentru Romîni* se constituie într-un adevărat apel la promovarea studiilor slave în România. După perioade în care „se credea că studiul limbilor slave este pentru noi Romîni un pericol național” și după exagerările școlii latiniste⁴, „știința istorică romînă [trebuie] să iasă cu totul din fasa romantică a copilăriei. Datoria ei trebuie să fie de aci înainte: a căuta pretutindeni numai și numai adevărul [subl.a.]”⁵.

Aceasta presupune în viziunea lui Ioan Bogdan – și a colegilor săi de generație, mai cu seamă a *Triadei critice*⁶ – „recuperarea” acelor părți din istoria națională care au fost deformate sau negate în trecut – slavonismul fiind una dintre acestea. Fără a nega latinitatea, un fapt incontestabil, autorul arată că „popoarele trăiesc într-o perpetuă influențare mutuală. Noi am suferit o înrîurire puternică din partea Slavilor, fiind că am trăit multă vreme cu dînșii și lîngă dînșii. Astăzi putem face această mărturisire, fără cea

¹ Vezi spre exemplu *Regulamentul Facultății de Filosofie și Litere de la Universitățile din București și Iași*. București, Imprimeria Statului, 1899, p. 13-14, 16-18; Guțu, *op.cit.*, p. 63-64.

² Cu privire la reformele universitare ale epocii și la promovarea studiilor slave, vezi Mârza, *Modernizarea*, p. 96, 101-102.

³ Constantin N. Velichi, *Ioan Bogdan și reorganizarea Facultății de filosofie și litere*, în „Romanoslavica”, XV, 1967, p. 219-235; Mihăilă, *Ioan Bogdan (1864-1919)*, p. 25-27.

⁴ Bogdan, *Însemnătatea*, p. 36-39.

⁵ *Ibidem*, p. 39.

⁶ Zub, *op.cit.*

mai mică teamă că printr'însa am renunța la originea noastră romană”¹. Era o observație importantă, într-o epocă în care în societate erau încă active unele voci ale vechiului curent latinist. Discursul promovat de Ioan Bogdan – pentru că avem de-a face cu un discurs istoric – este unul modern și în spiritul criticismului istoric, cu intenția ca „printr'un studiu calm și cât se poate de multilateral al trecutului nostru trebuie să ne dăm seamă de *toți factorii* vieții noastre trecute [subl.a.]”². De asemenea, rolul istoricului este de a prezenta trecutul - *civilizația trecută* – „nu cum am fi dorit să fie, ci cum a fost în realitate”³, cuvinte care amintesc de celebra expresie a lui Leopold von Ranke, *wie es eigentlich gewesen ist*.

În opera științifică a lui Ioan Bogdan se poate descifra o evoluție a opiniilor cu privire la rolul slavonismului în cultura românească veche. La începuturile carierei sale, aprecia slavonismul în cu totul alt mod: „Epoca slavonă este o *epocă de tristă memorie* [subl.n.] în istoria țărilor noastre; ea trebuie însă studiată ca toate celelalte, de ore-ce în ea au trăit Românii partea cea mai mare a vieții lor politice independente și ea a lăsat cele mai multe urme asupra lor”⁴. Din citatul de mai sus, se poate observa că avem de-a face cu o evaluare negativă a slavonismului, dar îmbrăcată în haina spiritului critic; atitudinea slavistului avea să se modifice însă în anii ce au urmat, drept dovadă fiind scrierile sale mai sus citate.

Dincolo de importanța sa metodologică și programatică, lucrarea lui Ioan Bogdan la care ne-am referit mai sus aduce o serie de precizări terminologice. Ca și oricare alt domeniu al cercetării științifice, slavistica avea nevoie la sfârșitul secolului al XIX-lea de o terminologie proprie. După ce generația lui B.P. Hasdeu a folosit cu totul nesistematic termeni care să desemneze studiile slave, slavonismul, limbile slave și relațiile slavo-române, lecția introductivă de la 1891 a lui Ioan Bogdan propune un set de termeni pe care acesta și urmașii săi îl vor folosi cu consecvență: *slavi* (mai rar *sloveni*, termen învechit, care avea să desemneze în continuare doar una dintre naționalitățile sud-slave), *slavon*, *limbă paleoslovenică* / *limbă slavonă*, *filologie slavică*, *filologie slavo-română*.

Cel mai însemnat este termenul generic care denumește per ansamblu studiile slave (slavistica): *filologie slavo-română*, prin care Ioan Bogdan nu înțelegea să limiteze preocupările, publicațiile și cursurile sale la domeniul filologiei, ci la un spectru larg de domenii în care problematica slavă este prezentă („studiul întregii ființi a popoarelor

¹ Bogdan, *op.cit.*, p. 39.

² *Ibidem*, p. 39-40.

³ *Ibidem*, p. 40.

⁴ Ioan Bogdan, *Vechile cronice moldovenești pînă la Ureche*. București, Tip. Carol Göbl, 1891, p. 139; Daniel Nazare, *Considerații cu privire la începuturile slavisticii românești: parcurs, protagoniști, polemici*, în „Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași”, XLI, 2004, p. 484.

slave”)¹. De altfel, *Însemnătatea studiilor slave pentru Români* este redactată din punctul de vedere al unui istoric care face apel la științele limbii, și nu invers. Referitor la terminologia folosită de Ioan Bogdan, trebuie precizat că numele catedrei universitare ocupate de acesta la 1891 era de *filologie slavică*. Abia Ilie Bărbulescu avea să folosească sistematic termenul de *slavistică*, câțiva ani mai târziu.

În paginile de mai sus, am menționat faptul că Ioan Bogdan și-a exprimat și după 1891 (1894) punctul de vedere cu privire la conținutul și modul de organizare a domeniului de care se ocupa. Merită menționate din acest punct de vedere conferința *Cultura veche românească*, susținută la 1898², respectiv discursul de recepție, menționat deja, rostit la primirea în Academia Română în anul 1905 – *Istoriografia română și problemele ei actuale*, ambele texte constituind etape noi din concepția istorică și lingvistică a lui Ioan Bogdan, etape în care autorul dovedește o concepție încheagată cu privire rolul slavilor și slavonismului în istoria poporului și limbii române, precum și în istoria istoriografiei românești. Astfel, în conferința *Cultura veche românească* se îndepărtează de canoanele evenimentialului și își îndreaptă atenția spre istoria culturii, istoria socială și istoria instituțională, reintegrând în istoria națională procese și fapte istorice refuzate de generațiile anterioare, de orientare latinistă: influența etnică și lingvistică slavă, influența instituțională, în biserică și în viața religioasă, nu în ultimul rând influența culturală. Cu acest prilej, Ioan Bogdan lansează conceptul de *cultură veche*, în spatele căruia se ascunde întreaga istorie medievală a Țărilor Române („faptele mai principale ce caracterizează această epocă”), începând cu prezentarea fizică, a climei și bogățiilor naturale, a stării economice, a categoriilor sociale, a instituțiilor centrale și a celor reprezentative, a organizării administrative, a sistemului juridic, a bisericii și situației religioase și a artelor. Din punct de vedere temporal, avem de-a face cu „epoca ce se încheie cu scoaterea limbei slavone din viața de stat a poporului român”³. Pretutindeni se fac referiri la fenomenul slavonismului și la legăturile româno-slave, autorul subliniind caracterul complex al influenței slave: conviețuire și asimilare, influențe sociale și juridice, introducerea limbii slave în biserică și viața de zi cu zi, literatura română veche.

În cel de-al doilea text menționat, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, Ioan Bogdan scrie din punctul de vedere al istoricului istoriografiei, și nu al slavistului.

¹ Bogdan, *Însemnătatea*, p. 31. De altfel, într-o scrisoare trimisă lui I. Bianu din Viena la 18 noiembrie 1887, I. Bogdan arăta că „studiile mele nu se mărginesc asupra unei singure științe [...], ci îmbrățișează mai multe specialități”, ceea ce dovedește că încă de la început slavistul a înțeles că studiile slave pe care le va face au un caracter multidisciplinar. Vezi *Scrisori către Bianu*, I, 1974, p. 137. Alte considerații despre termenul *slavo-român* în I. Bogdan, *Cîteva manuscrise slavo-romîne din Biblioteca imperială de la Viena*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria II, tomul XI, 1889, p. 1-2.

² *Idem*, *Luptele românilor cu turcii până la Mihai Viteazul. Cultura veche românească*. Două conferințe. București, Ed. Socec, 1898, 98 p.

³ *Ibidem*, p. 41.

Lucrarea reprezintă o trecere în revistă a istoriei istoriografiei românești până în prezent. Și aici descoperim o perspectivă analitică, care insistă nu atât asupra oamenilor, cât asupra curentelor (etapelor) istoriografice: religios și politic, provincial și național, iar „astăzi ea [istoriografia, n.n. R.M.] tinde a deveni din ce în ce mai mult *sociologică* [subl.a.]”¹. În această primă parte a scrierii sale, Ioan Bogdan acordă o mare atenție vechii literaturi istorice slavone și româno-slave, așezării ei în contextul culturii bizantino-slave, ca și publicării de către istoriografia modernă a izvoarelor istorice, mai ales a celor slave – merit în mare parte atribuit lui B.P. Hasdeu.

De altfel, legătura care se întrevede din demonstrația lui Ioan Bogdan între trecutul și viitorul istoriografiei românești o constituie publicarea izvoarelor istorice privitoare la români, ocazie cu care punctează contribuțiile lui Alexandru Papiu-Ilarian, B.P. Hasdeu², publicarea de către Academia Română a colecției *Documente privitoare la istoria Românilor* sub coordonarea lui Eudoxiu de Hurmuzaki. Noul aflux de documente istorice a încurajat lucrări de sinteză, studii critice sau monografiile asemeni celor publicate de A.D. Xenopol, Dimitrie Onciul sau Nicolae Iorga³. „Dar, pentru ca cercetările de istoria culturii române să poată da rezultate trainice, se impune, înainte de toate, o publicare întinsă a *documentelor interne* [subl.a.]”, prelucrate cu ajutorul științelor auxiliare ale istoriei și aplicând „metodele severe de critică ce s’au introdus în diplomația apuseană de pe la 1870 încoace”⁴. Deci, cuvintele-cheie ale noii istoriografii trebuie să fie izvor istoric – științe auxiliare – metodă critică. O atare punere de problemă presupune stăpânirea unui instrumentar de bază, din care – se subînțelege – nu poate să lipsească cunoașterea limbilor slave, mai ales a slavonei.

Cel de-al doilea autor asupra căruia își îndreaptă atenția cercetarea de față este **Ilie Bărbulescu**, filologul care și-a legat numele de întemeierea și de prima jumătate de veac de funcționare a catedrei de slavistică de la Universitatea din Iași și, în același timp, unul dintre cele mai mari „complexe” ale istoriografiei românești. Spre deosebire de Ioan Bogdan, Ilie Bărbulescu a constituit subiectul a puține restituiri biografice, istoriografice sau documentare⁵.

Concepția sa teoretică cu privire la studiile slave și la rostul lor în România reiese din prelegerea inaugurală susținută la Universitatea din Iași în anul 1905, cu prilejul inaugurării Catedrei de Filologie Slavică, și publicată în broșură un an mai târziu. Lucrarea este în mod evident o replică (deși nedeclarată) la scrierea similară a lui Ioan Bogdan, cu care textul lui Bărbulescu merită citit în paralel.

Încă de la o primă vedere, frapează spiritul vanitos al autorului, pentru care singurele contribuții majore la domeniul aflat în discuție sunt cele ale sale proprii...

¹ Idem, *Istoriografia*, p. 18. Prezentarea curentelor istoriografice la p. 4-12.

² *Ibidem*, p. 12-14.

³ *Ibidem*, p. 16-17.

⁴ *Ibidem*, p. 21-27. Citatele la p. 21-22.

⁵ Vezi nota 1 a prezentului studiu.

Conferința pornește de la următorul considerent: „Catedra de Slavistică [...] [are] menirea ideală de a face știința nu atât numai pentru știință, cât mai cu seamă spre a deveni și ea, alături de celelalte, un îndreptar în nevoile de acum și viitoare ale țării [...]. Studia-vom limbile slavice nu pentru ca numai pe ele să le cunoaștem, adică nu ca scop, ci numai ca mijloc, pentru ca prin cunoașterea lor să ajungem a ști: pe de o parte, câte, în ce măsură, cum și în ce vremuri au pătruns elementele slave, – fie materiale, fie sufletești, – în viața poporului românesc din *trecut*, iar pe de alta, pentru ca să putem cunoaște: cum lucrează și cum gândesc *astăzi*, – atât numai pentru ei, dar și cu privire la noi – Slavii cari ne’nconjoară [subl. a.]”¹.

Aceasta este una din ideile de forță ale lui Ilie Bărbulescu, aceea că slavistica – învățământul universitar și știința în general – trebuie să aibă un cât mai mare grad de aplicabilitate în societate. Cunoașterea limbilor slave și predarea lor la nivel universitar putea oferi României numeroase și importante informații despre viața politică, economică sau culturală a slavilor în epoca imediat prezentă, ba chiar informații despre atitudinea slavilor față de România (la 1905 existau deja trei state slave – Rusia, Bulgaria, Serbia; cu primele două România avea la acel moment unele divergențe de ordin diplomatic)². Ilie Bărbulescu îl atacă tocmai pe fostul său profesor Ioan Bogdan, considerat drept exponent al studiilor teoretice, repetându-și atacurile și cu alte prilejuri, de la catedră sau în alte împrejurări³.

Revenind la structura lecției introductive a lui Ilie Bărbulescu, *Problemele capitale ale Slavisticii la Români*, aceasta este structurată în două părți, pornind de la ideile de mai sus: *Probleme asupra trecutului*, *Probleme asupra prezentului*⁴.

Probleme asupra trecutului care îl preocupă pe Ilie Bărbulescu sunt perioada primelor influențe lexicale slave în limba română și modul lor de pătrundere; când și de către cine s-au introdus la români limba slavă și scrierea chirilică; proveniența influenței slave în Țara Românească și Moldova; perioada de sfârșit a slavonismului la români; caracterul influenței slave asupra românilor. Toate acestea sunt probleme asupra cărora autorul a revenit constant în scrierile sale ulterioare, după cum se va vedea mai jos. Dincolo de soluțiile lingvistice oferite, dintre care majoritatea au fost receptate negativ de către contemporani și asupra cărora nu este momentul să insist aici, Bărbulescu are meritul că prin lecția sa introductivă – și prin scrierile ulterioare – a valorizat în mod corect perioada așa-numită a slavonismului rostind, asemeni lui Ioan Bogdan, adevărate pledoarii pentru recuperarea perioadei slavone, evidențiind valorile culturale vehiculate, legăturile ecleziastice, literare, chiar de civilizație materială, slavii de sud ca transmițători ai culturii bizantine românilor, intermedierea de către aceștia a legăturilor dintre Bizanț și slavii de sud și de nord etc.⁵

¹ Bărbulescu, *Problemele*, p. 1, 4.

² *Ibidem*, p. 42-50.

³ *Ibidem*, p. 43.

⁴ *Ibidem*, p. 6-42, resp. 42-51.

⁵ *Ibidem*, p. 32-40.

Chiar de pe prima pagină a lecției sale de deschidere a cursului de filologie slavă de la 1905, Ilie Bărbulescu arăta că unul din rosturile catedrei de slavistică este acela de a deveni „un îndreptar în nevoile de acum și viitoare ale țării”¹. Predarea și studierea limbilor slave era necesară, printre altele, considera Ilie Bărbulescu, „pentru ca să putem cunoaște: cum lucrează și cum gîndesc *astăzi* [subl. a.], – atît numai pentru ei, dar și cu privire la noi – Slavii cari ne’nconjoară”².

Spre sfârșitul lecției sale de deschidere, Ilie Bărbulescu argumenta în favoarea introducerii predării limbilor slave moderne, care ar ajuta la înțelegerea tendințelor și intențiilor slavilor față de România. El dădea exemplul presei bulgare și ruse, a căror monitorizare din partea guvernului român ar semnala cu ușurință gesturi și acțiuni politice neprietenoase ale acestor state față de România³, însă considera importantă și predarea limbii polone.

După cum arătam mai sus, discursul „utilitarist” al lui Bărbulescu din lecția de deschidere de la 1905 reprezintă una din ideile de forță ale concepției sale cu privire la studiile slave în România și revine frecvent în alte publicații ale sale. Încă de la 1904, Ilie Bărbulescu a publicat o serie de articole despre relațiile dintre români, sârbi și bulgari, cu accent pe situația macedo-românilor (aromânilor), articole concentrate în 1905 în volumul *Românii față de Sârbi și Bulgari, mai ales cu privire la chestia macedo-română*, care avea să primească o variantă franceză, mult lărgită, în anul 1912⁴. Traducerea în limba franceză a volumului nu face decât să sublinieze intențiile politice ale cărții, care trebuia să intre astfel în atenția diplomației europene.

Teoria de la care pornește Ilie Bărbulescu în demonstrarea importanței caracterului practic al studiilor slave este aceea că fiecare stat este obligat să-și ocrotească „acțiunile pozitive” prin „acțiuni negative”, să neutralizeze astfel acțiunile altor state sau popoare îndreptate împotriva României, în cazul de față ale, Serbiei și Bulgariei⁵. Pretextul de la care se dezvoltă analiza este starea conflictuală dintre Serbia și Bulgaria pentru teritoriul Macedoniei istorice, pe care o urmărește din perioada

¹ *Ibidem*, p. 1.

² *Ibidem*, p. 4. Vezi și idem, *Un defect în modul de practicare a învățămîntului nostru universitar*, în vol. *Lui C. Dumitrescu-Iași din partea elevilor și a prietenilor săi la împlinirea unui pătrar de veac de activitate universitară*. XXV Februarie MCMIV, f.e., p. 247-256.

³ *Idem*, *Problemele*, p. 42-49. Aceleași idei exprimate într-o conferință susținută în 1917, în Muzeul Județean Satu-Mare, fond *Ilie Bărbulescu*, dosar 13897, f. 6r-8v. Aici se face o paralelă cu cunoașterea în România a realităților politice din Ungaria, datorită liderilor politici ardeleni, cititori avizați ai presei maghiare. Vezi și *Ibidem*, dosar 13899, f. 7-26.

⁴ *Idem*, *Lupta actuală dintre Sârbi și Bulgari și rolul României și a Macedo-Românilor față de dânșii în Macedonia*, în *Literatură și Artă Română*, VIII, 1904, pp. 315-330; *idem*, *Românii față de Sârbi și Bulgari. Mai ales cu privire la chestia macedo-română*. București, A.G. Brătănescu, 1905, 216 p.; *idem*, *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie en liaison avec la question Macedo-roumaine*. București, Ed. Dominor, 1999, 413 p. (Iași, 1912).

⁵ *Idem*, *Relations*, p. 13-18.

medievală, subliniind existența unei „chestiuni macedonene” și a unei „chestiuni macedo-române”.

Într-un alt text, de data aceasta într-o conferință publică (nedată, redactată după 1917 sau 1918) *Practicizarea Învățământului nostru universitar al literelor și filosofiei, în legătură cu practicizarea-i la Științe*, face vinovată clasa politică românească de eșec tocmai pentru necunoașterea realităților interne ale țării cu care România s-a aliat sau a intrat în război (Rusia, respectiv Bulgaria și Austro-Ungaria), datorită – în cele din urmă – sistemului de învățământ care încurajează studiile cu caracter pur teoretic¹.

Ca o concluzie, trebuie să remarcăm faptul că în mod clar unele dintre lucrările, sau cel puțin ideile exprimate înainte de 1918 răspund unor comandamente politice. Fără a fi neapărat cerute de vreun for politic, ele corespund unei stări de atenție pe care o manifesta clasa politică, lumea științifică și „opinia publică” față de anumite evenimente contemporane. Cu alte cuvinte, ele răspund „provocărilor” contemporaneității. Această observație se potrivește cel mai bine lui Ilie Bărbulescu, a cărui activitate politică, însă necercetată sistematic de istoriografie, poate oferi încă multe surprize (spre exemplu atitudinile sale pro-germane și pro-austro-ungare din anii 1916-1918), dar și lui Ioan Bogdan.

*
* *

După această prezentare a concepțiilor exprimate de Ioan Bogdan și Ilie Bărbulescu în lecțiile lor introductive, voi încerca să comentez unele dintre aceste idei, punând în discuție actualitatea lor și raportându-mă la situația de azi a studiilor slave.

Dacă este să fim sinceri cu noi înșine, trebuie să ne punem câteva întrebări poate incomode cu privire la rostul studiilor slave. Acum este la fel de actuală afirmația făcută în anul 2000 de slavistul ceh Miloš Zelenka care, într-un text de mare profunzime, se întreba dacă studiile slave nu sunt oare altceva decât “un conglomerat de metode și sfere de interes unificate de *criteriul etnic* [subl.n.] care li se aplică”²? Iar întrebarea care trebuie să vină este: mai este de actualitate acest criteriu etnic? Voi încerca să răspund acestei întrebări în continuare.

Atât Ioan Bogdan, cât și Ilie Bărbulescu au făcut referire în lecțiile lor introductive la locul slavilor în istoria universală și românească. Încă din epoca lor, aceste idei sunt bunuri câștigate de către slavistică, istorie și lingvistică, de către cultura europeană în general, iar azi nimeni nu mai pune la îndoială aceste lucruri. În prezent, problema nu se mai pune în felul acesta, ci constatăm un soi de regurare, o

¹ Muzeul Județean Satu-Mare, fond *Ilie Bărbulescu*, dosar 13899, f. 1-26. Vezi și *Ibidem*, dosarele 13898, 13899. Considerații asemănătoare și în I. Bărbulescu, *Un defect*.

² Miloš Zelenka, *K aktuálním problémům slovanské filologie. Tradice a perspektivy literár-něvědné slavistiky*, în „Slavia”, 69, 1, 2000, p. 9-10.

reconsiderare a priorităților popoarelor și culturilor slave. Dacă în urmă cu 100-150 de ani prima idee de reciprocitate și solidaritate slave (și panslave), în prezent istoria și literaturile slave sunt integrate în marile curente de idei europene. Limbile slave sunt cercetate nu numai prin prisma legăturilor cu alte limbi slave, ci și prin prisma legăturilor locale/regionale, cu limbi vecine (vezi conceptul de arie lingvistică balcanică). Istoria popoarelor slave este „citită” prin prisma istoriilor regionale (Europa Centrală, Europa de Sud-Est și Commonwealth-ul bizantin, Balcanii). În prezent, istoriografia pune în legătură istoria cehă cu lumea germană, cu Imperiul Romano-German, sau cu Germania modernă; istoria slovacă este identificată (de către unii autori mai mult, de către alții mai puțin) cu istoria regatului medieval al Ungariei, cu Imperiul Habsburgic și cu Ungaria modernă, Polonia cu istoria spațiului baltic și german, iar exemplele pot continua.

În istoria și critica literară cehă, slovacă sau polonă sunt voci foarte puternice care subliniază apartenența acestor literaturi mai degrabă la literaturile central-europene decât la familia literaturilor slave. Același lucru se întâmplă, la un alt nivel, cu literaturile croată și slovenă (aici discuția iugo-slavistă pierde în fața unor noi abordări: legăturile literare austriece, italiene, cu Europa Centrală, cu literatura maghiară etc.).

Desigur, arătând acestea nu doresc să neg vechile tipuri de analiză comparată a limbilor, literaturilor sau a altor domenii culturale prin prisma legăturilor dintre culturile slave, ci doresc să atrag atenția asupra *diversificării perspectivelor* din care sunt privite astăzi istoria, limbile sau literaturile slave, comparativ cu epoca lui Ján Kollár sau Pavol Jozef Šafárik.

Desigur că s-ar putea pune bazele unei discuții foarte interesante cu privire la contextul și cauzele acestei diversificări și regrupări, aceasta depășește cu mult intențiile contribuției mele prezente. Nu pot însă să nu menționez aici regrupările geo-politice din ultimele două decenii, dezintegrarea unor entități statale multinaționale, respectiv formarea unor state noi (revoluțiile din țările central- și est-europene, desființarea Pactului de la Varșovia, căderea Uniunii Sovietice și înființarea Comunității Statelor Independente, noile orientări politice și diplomatice spre care se îndreaptă fostele republici sovietice etc.), cu toate consecințele ideologice și mai ales identitare corespunzătoare.

În ceea ce privește necesitatea studierii istoriei și limbilor slave de către români, la care se referea Ioan Bogdan în lecția de deschidere de la 1891, această idee rămâne la fel de valabilă ca și în urmă cu un secol. Da, studiile slave rămân actuale. Pe toate palierele slavisticii (istorie, lingvistică, literatură, folclor etc.) rămân încă numeroase subiecte de cercetare, la care trebuie să adăugăm perspectivele pe care le deschid noile regrupări geo-politice. Această constatare mă duce cu gândul la insistența lui Ilie Bărbulescu asupra caracterului practic al studiilor slave, al învățământului în general.

Fără a nega cercetările cu caracter teoretic pe care le-a promovat Ioan Bogdan, trebuie să remarcăm că lumea de azi ne oferă șansa să ne implicăm în *Problemele*

asupra prezentului pe care insista cu un secol în urmă Ilie Bărbulescu, să ieșim pe piață cu instrumente de mare valoare, asta mai ales în contextul – bine cunoscut nouă – al crizei învățământului de slavistică (dar și a Literelor și Istoriei) la universitățile românești. Cu alte cuvinte, slavistica poate oferi în noile condiții geopolitice cursuri de limbi slave (mai ales limba rusă și ucraineană), de civilizație, consultanță pentru diferite probleme pe care clasa politică și diplomația le abordează fără a avea neapărat pregătirea, instrumentarul științific și baza documentară necesare. Iar când spunem condiții geopolitice ne gândim la ascensiunea Rusiei, la războaiele din Balcani și crizele din Caucaz, la eforturile de integrare în NATO și UE ale unor țări slave din est și sud-est (Ucraina, Croația, Serbia și Macedonia), chiar și la întărirea „flancului” slav al Uniunii Europene prin aderarea Bulgariei.

Toate acestea pot oferi soluții pentru ieșirea din criza sistemului de învățământ slavistic, pentru ieșirea din conul de umbră în care se află studiile slave dar, în același timp, pot sta la baza unei discuții serioase, responsabile și extrem de necesare despre viitorul disciplinei noastre.

Reevaluating the Classics. The Introductory Lectures of Ioan Bogdan (1891) and Ilie Bărbulescu (1905)

The present article brings back into discussion the first two important methodological papers from the history of the Romanian Slavic Studies. It is about two introductory lectures given at the opening of the courses at the Chairs in Slavic philology at the University of Bucharest (1891) and the University of Iași (1905) by the Slavists Ioan Bogdan (*Însemnătatea studiilor slave pentru Români* [The Importance of Slavic Studies for the Romanians], published in 1894) and Ilie Bărbulescu (*Problemele capitale ale Slavisticii la Români* [The Main Problems of Slavic Studies Regarding the Romanians], published in 1906). In the first part, the author analyzes Ioan Bogdan and Ilie Bărbulescu's conception and methodology in the general context of their scientific *oeuvre*. In the second part, he raises a few questions concerning the purpose of Slavic Studies in the contemporary world, having as a starting point a statement that the Czech Slavist Miloš Zelenka made in the year 2000. Other two aspects whose topicality is discussed are the place of the Slavs within universal and Romanian history as well as the need for the Romanians to study Slavic history and languages.